

VIRTUELNE DRUŠTVENE ZAJEDNICE – PARADIGMA PREOBLIKOVANJA KOMUNIKATIVNE PRAKSE

Sažetak: Svet tradicionalnih komunikacionih formi umnogome je izmenjen sa pojavom novih mogućnosti interpersonalne, odnosno, masovne komunikacije koju je obezbedila globalna kompjuterska mreža. Specifična društvena interakcija miliona ljudi iz najrazličitijih delova sveta postala je moguća zahvaljujući kreiranju internet servisa, čiji je fokus delovanja usmeren u pravcu uspostavljanja i širenja socijalnih kontakata. Usamljenost, kao važan fenomen savremenog načina života, nameće pitanje o mogućoj vezi sa pristupom virtuelnim zajednicama.

Polazna hipoteza ovog rada je da osobe koje osećaju socijalnu i emocionalnu usamljenost u većoj meri pristupaju virtuelnim društvenim zajednicama, u odnosu na one čije su socijalni i emocionalni aspekti ličnog života na zadovoljavajućem nivou. Uzorak ispitanika čine učenici Srednje trgovinske škole u Nišu. Od testova je korišćen upitnik *Virtuelna ponašanja na društvenim mrežama* i *Skala socijalne i emocionalne usamljenosti*. Cilj istraživanja je bio utvrditi da li postoji veza između dimenzija ove dve skale.

Cljučne reči: internet, virtuelne društvene zajednice, socijalna i emocionalna usamljenost

Uvodne napomene

Naučno-tehnološka revolucija obeležila je decenije koje su iza nas, dajući poseban doprinos pojavi novog posrednika u komunikaciji i artikulaciji novog oblika komunikacione prakse. Iako su arhaični načini prenošenja poruka (vesti) odavno prevaziđeni i zamenjeni novijim, medijalizovanim kanalima opštenja, komunikacija ostaje ono što je oduvek i bila – osnovni princip i uslov ljudske egzistencije. Saopštavanje misli, ideja i osećanja odigrava se u komunikacijskoj situaciji na interpersonalnom, grupnom i masovnom nivou čemu je posebno doprinelo uključivanje medija u komunikacijsku arenu. Pojava interneta iznedrila je novu dimenziju komunikacije i obrise novog vida komuniciranja – virtuelno komuniciranje. Radojković i Miletić ga definišu kao „razmenu poruka posredstvom kompjuterske mreže između dvoje, više ili neograničenog broja ljudi sa mogućnošću recipročne zamene uloga emitera i recipijentata u realnom vremenu ili asinhrono, čime se poništava veliki deo razlika između klasičnih oblika komunikacione prakse, prvenstveno interpersonalnog i masovnog komuniciranja“ (Radojković, Miletić, 2006: 167). Zahvaljujući komunikaciji koja je oslobođena prostornih i vremenskih okvira, internet kreira planetarni virtuelni prostor u kojem kruži i razmenjuje se veliki broj informacija, vesti i zabavnih sadržaja, ali i obogaćuje mreža ljudskih odnosa, stvaranjem novih i

učvršćivanjem starih prijateljstava. Kvalitet i priroda promena koje je uslovio internet bile su tema velikog broja istraživanja čiji su autori prilično podvojeni u svojim zaključcima o ovom medijskom i komunikacijskom fenomenu. Dok su na jednoj strani zabrinjavajući rezultati o negativnim efektima interneta na mentalno zdravlje i socijalni život korisnika, na drugoj strani našli su se istraživački nalazi o njegovom pozitivnom dejstvu na jačanje socijalnih relacija u realnom okruženju. Pored toga, određivanje psihološkog profila korisnika interneta, počelo je da se smatra esencijalno važnim u razumevanju složene, kompjuterski posredovane komunikacije i njene uloge u psihološkoj dobrobiti publike. Teorija socijalne kompenzacije zastupa gledište da privlačnost interneta raste među povučenim, socijalno anksioznim i introvertnim osobama. Virtuelni prostor postaje utočište sigurne, kontrolisane komunikacije koja može doprineti smanjivanju i ublažavanju anksioznosti, nesigurnosti, povučenosti, kao i poboljšanju interakcijskih veština. Ubrzani životni ritam u tehnološki zasićenom okruženju, ignorisanje i nepoštovanje ljudskih potreba za iskrenim odnosom, čini se da je udaljio ljude u realnom svetu da bi ih opet zbližio u virtuelnoj sferi društvenih zajednica. Usamljenost se posmatra kao posledica otuđenih životnih praksi, mada je u isto vreme i podsticaj za pristupanje internet servisima namenjenim uspostavljanju i širenju socijalnih kontakata i interakcija. Upotreba interneta može povećati osećanje usamljenosti, ali može biti i način da se smanji neraspoloženje povezano sa usamljenošću (Morahan- Martin, Schumacher, 2003).¹ Nivo socijalne prisutnosti i intimnosti može se nadgledati i kontrolisati, dok anonimnost u virtuelnom prostoru oslobađa čoveka napetosti, opterećenosti moralnim principima i društvenim osudama, te se on može prepustiti svojim fantazijama, strastima i duboko skrivenim porivima, i oblikovati željeni identitet.

1. Internet postaje socijalni prostor – virtuelne društvene zajednice

Potreba za socijalnom integracijom predstavlja jedan od bazičnih motiva čoveka kao društvenog bića. Interakcija i komunikacija vode uključivanju pojedinca u određenu socijalnu grupu radi zadovoljavanja bazičnih, bioloških, ali i viših sociopsiholoških potreba. To podrazumeva da je „bez komunikacije, odnosno tamo gde nema veze, dodirivanja, razmene osećajnosti i jedne posebne vrste inteligencije, ugrožena i sama egzistencija“ (Jovanović, 2012: 17). Međutim, u savremenom svetu, u kojem su preoblikovane vrednosne orijentacije i imperativi interesa promenili i ugrozili međuljudske odnose, čovek može doživeti krizu usled nezadovoljstva uspostavljenim odnosima, apatiju, samoizolaciju i povlačenje u unutrašnji svet straha i nesigurnosti. Njegova potreba za interakcijskim povezivanjem neće biti ugušena, već će tragati za novim prostorom komuniciranja i drugačijim socijalnim okvirom. Virtuelni svetovi mogu biti percipirani kao alternativni kanali komunikacije i interakcije. Time se internet afirmiše i kao socijalni prostor u kojem je moguće stupiti

¹ <http://digitalcommons.bryant.edu/apjou/2/>

u interakciju sa drugima, upoznati druge korisnike i umanjiti osećanje socijalne isključenosti. Dezinhibicija u onlajn svetu olakšava komunikaciju, ljudi su opušteniji, slobodnije se izražavaju i manje su sputani. Ove okolnosti sajber prostora tvore mogućnosti da se razreše određeni interpersonalni i intrapsihički problemi i da se istraže dimenzije identiteta, što doprinosi razumevanju i razvijanju sopstvene ličnosti. Suprotno ovome, može se javiti kompulzivno ponavljanje, slepa katarza i *acting out* neprihvatljivih potreba u virtuelnom okruženju. Uticaj virtuelnih socijalnih mreža na ličnost korisnika, više puta je razmatran u okviru akademske zajednice. Vojislava Bugarski je jedna od teoretičara i istraživača koja je ukazala na savremene komunikacijske obrasce koji su pratili nove standarde informatičke revolucije, ali uputila je i na razmatranje problema psihološke zavisnosti od interneta (Bugarski, 2003). Kriterijumi Američkog udruženja psihijatarata (APA) prema kojima je moguće dijagnostikovati zavisnost od interneta su sledeći: okupiranost internetom, potreba za povećanjem vremena provedenog u ovoj aktivnosti da bi se postiglo zadovoljstvo (razvijanje tolerancije), simptomi apstinencije (razdražljivost, anksioznost, neraspoloženje) kada je aktivnost onemogućena, provođenje više vremena u virtuelnim aktivnostima nego što je planirano, neuspeli pokušaji redukovanja vremena koje se na internetu provodi, korišćenje interneta kao vida bekstva od negativnih osećanja ili problema, zapostavljanje socijalnih, profesionalnih ili porodičnih aktivnosti i dr. (APA, 1994, prema Bugarski, 2003).

Virtuelne društvene zajednice (VDZ) predstavljaju internet servise za komunikaciju i razvoj socijalnih mreža koje privlače sve veći broj korisnika (Bodroža, Jovanović, Popov, 2008). Kreiranje virtuelnog profila predstavlja inicijalni korak u pridruživanju određenoj zajednici u virtuelnom univerzumu. Internet postaje nevidljivo mesto susreta jednako kao sva druga mesta koja se prostorno i čulno mogu odrediti. Potreba za upoznavanjem novih ljudi, širenjem i jačanjem prijateljstava, može biti zadovoljena u virtuelnom prostoru, a novostvoreni društveni kontakti sa osobama sličnih životnih interesovanja, pogleda na svet i stilova mišljenja, mogu biti nastavljeni u drugačijim komunikacijskim okolnostima. „Pričaonice na internetu nisu samo javna i prolazna mesta gde se mnogi sreću u mimohodu, već one mogu biti daleko koherentnije celine koje su tematski određene, s ograničenim brojem manje ili više čvrsto integrisanih članova koji redovno komuniciraju, razvijajući svoja pravila komunikacije i gradeći specifične subkulture kroz novi obrazac društvenosti koji mnogi nazivaju *virtuelnim zajednicama*“ (Petrović, 2008).² Virtuelne forme društvenih zajednica i nestalni, fluidni identiteti predstavljaju izazov tradicionalnim, čvrsto integrisanim društvenim zajednicama i stabilnim identitetima. Međutim, prividna suprotstavljenost i superiornost jednog tipa zajednica u odnosu na drugi, maskira činjenicu da se ove promene odigravaju u određenom društvenom kontekstu i dinamičnoj okolini koja zahteva i uslovljava odgovarajuće odnose i njihovo fleksibilno povezivanje. Otuda, obrasci društvenosti koji se formiraju u virtuelnom prostoru imaju svoje izvore u vladajućoj društvenoj klimi u stvarnom životu. „Oblici virtuelnog zajedništva nude se kao bezbroj malih (sekundarnih) svetova u kojima pojedinac

² <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-0318/2009/0038-03180901023P.pdf>

može da učestvuje neretko bez obzira na svoja prethodna iskustva. Net 'gradovi', 'države' ili online zajednice (online communities) često grubo preslikavaju postojeće strukture odnosa, formirajući topografiju internet prostora koja nalikuje 'stvarnosti', ali je zapravo pervertira odnosom u kojem se preuzete kategorije uspostavljaju kao prazni označitelji, mesta bez prošlosti i izvan-teritorijalnosti" (Nenić, 2004).³ Bazična teza teoretičara individualizma sažima se u činjenici da su tradicionalne forme sigurnosti i društva ozbiljno narušene. Napuštanje ovih obrazaca i gubitak poverenja u stare, tradicionalne zajednice vodi okretanju novim oblicima udruživanja i nameće potrebu za ponovnim ukorenjivanjem duhovno dezorijentisanog čoveka, ali ne u jedinstveni funkcionalni sistem, već u parcijalne, privremene i odvojene funkcionalne svetove.

1. USAMLJENOST – FENOMEN SAVREMENOG ŽIVOTNOG OKRUŽENJA

Ubrzani životni ritam ostavlja savremenom čoveku malo vremena za direktne susrete, a još manje za emocionalno ulaganje u odnose koji su već uspostavljene. Rađa se osećanje otuđenosti, fizičkog i psihološkog udaljavanja među ljudima, urušava se kvalitet i umanjuje kvantitet kontakata. Iz opusa međuljudskih odnosa polako iščezavaju ona svojstva komunikacijskih veza koja su bila osnova zadovoljstvu u životu, osećanju prihvaćenosti, pripadanja, ljubavi, uzajamnog razumevanja i poštovanja. Neprihvatljive i nezadovoljavajuće relacije u socijalnom okruženju otvaraju prostor osećanju usamljenosti koje može uvesti pojedinca u potpunu izolaciju, duševnu pustoš i dezintegraciju psihičkog života. Usamljenost se definiše kao neugodno emocionalno stanje koje nastaje kad se osoba oseća odbačena, otuđena ili neshvaćena od drugih, pa joj nedostaje društvo za socijalne aktivnosti i emocionalna intimnost (Rook, 1984: prema McWhirter, 1997).⁴ Socijalno-kognitivni pogled usamljenost objašnjava kao nepodudaranje interpersonalnih odnosa kakve osoba ima u odnosu na one kakve bi želela da ima.

Karakteristike ličnosti imaju važnu ulogu u javljanju i razvoju ovog osećanja. Među njima se posebno ističu stidljivost, samoposmatranje, smanjene afilijativne tendencije, spoljašnji lokus kontrole, niže samopoštovanje. Prema nekim autorima, situacija stresa i nesigurnosti stvara potrebu za drugima, što se dešava i u periodu praznika, odmora i promene godišnjih doba. Veinerov (Weiner, prema Peplau and Perlman, 1979)⁵ model sugerise da kauzalne atribucije usamljenosti mogu imati implikacije na personalna očekivanja, emocije i ponašanje. Ovaj model je veoma uspešan u predviđanju emocionalnih reakcija na usamljenost. Prema mišljenju Veinera, stabilne, unutrašnje uzročne atribucije neuspeha, povezuju se sa osećanjima depresije ili beznađa, dok dovođenje neuspeha sa spoljašnjim, nestabilnim faktorima

³ <http://www.bos.rs/cepit/evolucionija/html/5/sajberkultura.htm>

⁴ <http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1002/%28ISSN%291556-6678>

⁵ <http://www.iscet.pt/sites/default/files/obsolidao/Artigos/Blueprint%20for%20a%20social%20psychological%20theory%20of%20Loneliness.pdf>

(npr. sreća) vodi iznenađenosti i zapanjenosti. Otuda, oni pojedinci koji povezuju usamljenost sa unutrašnjim, nestabilnim uzrocima, reaguju efektivnije i upornije na usamljenost (Peplau and Perlman, 1979).

Podela na emocionalnu (intimnu) i socijalnu usamljenost u osnovi ima različita iskustva koja proizlaze iz nedostatka u različitim vrstama odnosa (Weiss 1973; prema Ivanov i sar., 1998). Emocionalnu usamljenost karakteriše doživljaj nedostatka emotivne privrženosti i prisnosti sa drugom osobom. Ova vrsta usamljenosti javlja se kod osoba koje su izgubile blisku osobu ili prekinule intimnu vezu. Simptomi koji prate emocionalnu usamljenost ogledaju se u osećaju teskobe, praznine, osećaju napuštenosti i straha. Socijalna usamljenost može se javiti kod osoba koje imaju jaku emotivnu vezu, ali u vanporodičnom okruženju doživljavaju neuspehe u ostvarivanju socijalnih kontakata, odnosno, osoba sebe ne doživljava pripadnikom grupe sa kojom bi delila interesovanja i aktivnosti. Ovu vrstu usamljenosti prate simptomi depresije, osećaj dosade i besmisla života, kao i sklonost ka devijantnom ponašanju (alkohol, kocka).

2. Efekti internet komunikacije na mrežu socijalnih odnosa i pojavu usamljenosti

Specifičnost kompjuterski posredovane komunikacije karakterišu anonimnosti sagovornika, veća kontrola komunikacionog toka, kao i mogućnosti potpune promene identiteta onih koji se komunikacijom povezuju. Hiperprodukcija različitih, međusobno nepovezanih identiteta postaje pojava koja se podrazumeva, očekuje, pa čak stimuliše i zahteva u sajber prostoru. Uranjanjem u svet fikcija i imaginacija, osoba se oslobađa stvarnosti i svog identiteta u njemu, prepušta se kreativnom formiranju novih identiteta. Pored značajne razvojne dimenzije koju mogu imati ove identitetske igre, povratni efekat spletkarenja sa sopstvenim potisnutim nagonima može biti uzrok osećaja fragmentacije ličnosti. Neverbalni elementi komunikacije potpuno su izostavljeni u virtuelnom komunikacijskom prostoru, te spoznavanje stvarnih namera komunikatora ostaje enigma. Među šest glavnih funkcija neverbalne komunikacije Nikola Rot ubraja „izražavanje emocija, izražavanje uzajamnih stavova osoba u komunikacijskoj interakciji, prezentovanje vlastitih osobina, praćenje, podršku i dopunu verbalne komunikacije, zamenu za verbalnu komunikacije i konvencionalno izražavanje raznih vrsta socijalne aktivnosti“ (Rot, 1982: 125). Ekspresivno siromašena, virtuelna komunikacija orijentisana je na zadatak i potpuno je bezlična (Hiltz et al., 1986), i generalno nije pogodna za razvijanje bliskih odnosa (Kiesler et al., 1984; Kiesler et al., 1985). To otvara pitanje emocionalne i intelektualne dubine novoformiranih virtuelnih veza. Kvalitet socijalnih interakcija u odnosu na njihov broj čini suštinu mentalnog zdravlja i osećanja zadovoljstva na socijalnom i ličnom planu. Istraživači poput Kaca i Aspdena (Katz and Aspden, 1997)⁶ i Krauta i saradnika (Kraut et al., 1998) otvorili su polje proučavanja socijalnih uticaja interneta na auditorijum. Početna istraživačka pitanja

⁶ <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.62.2528&rep=rep1&type=pdf>

bila su: Da li internet čini ljude manje ili više povezanim sa drugim ljudima? Da li internet čini ljude manje ili više usamljenim? Kako se odvija proces uticaja? (Coget, Yamauchi, Suman, 2002).⁷ Dok je jedna grupa istraživača usamljenost smatrala posledicom nekontrolisane upotrebe interneta, druga je u usamljenosti videla uzrok njegovog prekomernog korišćenja. Bez obzira na pokušaje postavljanja problema u situaciju uzrok–posledica, očigledna i značajna veza iznova je otkrivana u istraživanjima u celom svetu. Kraut je sa saradnicima (1998) prvi sproveo longitudinalno istraživanje o efektima interneta na društvenu uključenost i psihološku dobrobit. Izveo je zaključak da povećana upotreba interneta ugrožava komunikacijski odnos sa porodicom, dovodi do smanjenja interakcija sa drugima iz okruženja, dok na drugoj strani dolazi do povećanja usamljenosti i depresije. Potvrda povezanosti usamljenosti sa povećanom upotrebom interneta, dobijena je u velikom broju kvantitativnih istraživanja (Lavin, Marvin, McLarney, Nola & Scott, 1999; Nie & Erbring, 2000; Stoll, 1995; Turkle, 1996).⁸ Nasuprot njima, Kac i Aspden (1997) svojim istraživanjem pokazali su da veća upotreba interneta pospešuje komunikaciju sa članovima porodice, i za posledicu ima angažovanije uključivanje u onlajn zajednicu. Kontradiktorni rezultati nisu objasnili da li upotreba interneta povećava, redukuje ili ne menja nivo usamljenosti korisnika. Koget, Jamauchi i Suman (Coget, Yamauchi and Suman) sproveli su istraživanje (2000) i pokazali da, iako su nejasni mehanizmi koji deluju u ovom procesu, internet dovodi do redukcije usamljenosti, ali oni koji tragaju za obogaćenjem socijalne mreže na internetu ipak su usamljeniji, nego oni koji favorizuju kontakt licem u lice.

3. Metodološki okvir istraživanja

Problem istraživanja

Savremena komunikacijska sredstva, među njima internet kao najznačajniji, usloveli su promenu načina saobraćanja među ljudima, jačajući (ili slabeći) postojeću mrežu socijalnih kontakata, ali i otvarajući novi, virtuelni prostor integracije ljudi iz celog sveta. Preferirani oblik komunikacije predstavlja ogledalo psihološkog profila onih kojima je boravak u modernom masmedijskom svetu omogućio izbor između različitih oblika posredovane ili neposredne komunikacije. Internet kao kanal komunikacije, poseduje veliki broj servisa za pružanje najrazličitijih usluga svojim korisnicima, među kojima su najposećenije društvene mreže, tj. virtuelne društvene zajednice. Odnos između mogućih oblika ponašanja u virtuelnim zajednicama i osećanja usamljenosti njihovih korisnika predstavlja temu ovog rada. Otuda je problem istraživanja: da li postoji i kakva je povezanost između određenih oblika ponašanja u virtuelnim društvenim zajednicama i emocionalne i socijalne usamljenosti?

Ciljevi istraživanja

Cilj istraživanja je utvrditi da li postoji povezanost između oblika ponašanja u virtuelnim društvenim zajednicama i socioemocionalne usamljenosti, kao i da li po-

⁷ Ibid.

⁸ <http://www.cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2008111802>

stoje razlike među oblicima ponašanja u ovim zajednicama i aspektata usamljenosti s obzirom na pol.

Hipoteze istraživanja

1. Postoji povezanost određenih oblika ponašanja u virtuelnim društvenim zajednicama i aspektata socijalne i emocionalne usamljenosti kod ispitanika.
2. Postoji razlika među ispitanicima u pogledu različitih oblika ponašanja u VDZ⁹ s obzirom na pol.
3. Postoji razlika među ispitanicima u pogledu aspektata socijalne i emocionalne usamljenosti s obzirom na pol.

Instrumenti za prikupljanje podataka

1. U svrhu operacionalizacije ponašanja u virtuelnim društvenim zajednicama konstruisana je skala nazvana Social Networking Behaviour (SNB) sačinjena od 73 stavke sa Likertovom petostepenom skalom za odgovaranje. Manji broj stavki je nastao adaptacijom pojedinih stavki iz Internet Addiction Test-a (IAT; Young, 1999) i skale Zavisnost od interneta (Bugarski & Lauri Korajlija, 2003) tako da odgovaraju kontekstu VDZ, dok je preostali, veći broj stavki konstruisan namenski za merenje različitih aspektata virtuelnih ponašanja u datom kontekstu. Ovaj upitnik ispituje sledeće oblike ponašanja na društvenim mrežama, odnosno u virtuelnim društvenim zajednicama: zavisnost od VDZ, virtuelno otuđivanje, socijalizacija putem VDZ, negativan stav ispitanika prema VDZ, samoprezentacija u cilju postizanja seksualne stimulacije, profil kao virtuelni self.
2. Skala socijalne i emocionalne usamljenosti (Čubela & Nekić, 2004).

Ova skala se sastoji od tri subskale kojima se posebno ispituje socijalna i emocionalna usamljenost u domenu porodičnih odnosa (subskala odnosa u porodici, 11 ajtema), prijateljskih odnosa (subskala socijalne usamljenosti, 13 ajtema) i ljubavnih veza (subskala usamljenosti u ljubavi, 12 ajtema). Sve skale sadrže pozitivno i negativno formulisane tvrdnje, i ispitanik odgovara na svim skalama tako što procenjuje stepen svog slaganja sa pojedinačnom tvrdnjom. Sam termin usamljenost ne pominje se ni u jednoj od njih. Čestice sa subskale socijalne usamljenosti idu jedna za drugom, dok se čestice sa subskala usamljenosti u ljubavi i porodici smenjuju međusobno, pa to inicira pretpostavku da se ta dva niza čestica odnose na isti tip usamljenosti (emocionalna usamljenost). Na svim subskalama ispitanik odgovara tako da procenjuje stupanj svog slaganja s pojedinom tvrdnjom na skali Likertovog tipa sa sedam stupnjeva. Kako se svi odgovori budu u smeru usamljenosti, veći rezultat na pojedinoj subskali ukazuje na veću usamljenost u datom domenu. Predstavlja merni instrument zadovoljavajućih psihometrijskih karakteristika, koristi se u velikom broju istraživanja.

Uzorak istraživanja

U ovom istraživanju korišćen je prigodan uzorak učenika Srednje trgovinske škole u Nišu. U uzorku je bilo 198 ispitanika, od toga 70,2% ispitanika ženskog pola,

⁹ VDZ – skraćena za virtuelne društvene zajednice koja će se koristiti u daljem toku rada.

a 29,8% ispitanika muškog pola. Istraživanje je sprovedeno u oktobru 2013.godine u prostorijama škole i bilo je grupnog karaktera.

Plan statističke obrade podataka

Za unos podataka i njihovu analizu korišćen je program SPSS for Windows, verzija 15.0. Primenjeni su statistički postupci: deskriptivna statistika (frekvencija), statistika zaključivanja (t- test za utvrđivanje statistički značajnih razlika), kao i tehnike za izračunavanje koeficijenta korelacije (Pirsonov koeficijent).

4. Rezultati istraživanja i diskusija

Tabela 1. Povezanost socijalne usamljenosti sa oblicima ponašanja u VDZ

	Zavisnost od VDZ	Virtuelno otuđivanje	Socijalizacija putem VDZ	Negativan stav prema VDZ	Samoprezentacija u cilju postizanja seksualne stimulacije	Profil kao virtuelni self
Pirsonov koeficijent korelacije	0.045	0.691**	0.199**	0.321**	0.053	0.032
Sig.	0.525	0.00	0.005	0.000	0.455	0.653

Iz table 1, može se videti da postoji statistički značajna korelacija između socijalne usamljenosti i dimenzija ponašanja Virtuelno otuđivanje, Socijalizacija putem VDZ i Negativan stav prema VDZ. Ovaj rezultat podrazumeva da ispitanici koji nisu izgradili adekvatnu, zadovoljavajuću mrežu socijalnih odnosa u realnom okruženju u većoj meri pribegavaju onlajn aktivnostima, zanemarujući dešavanja u granicama realnog sveta. Međutim, oni ne integrišu prijateljstva sa društvenih mreža sa onima iz stvarnog života. Niža korelacija između socijalizacije i socijalne usamljenosti otkriva da neuspešni društveni kontakti traže kompenzaciju u virtuelnom okruženju. Prema istraživanju usamljenosti kao uzroka i efekta korišćenja interneta, ljudi koji koriste internet da bi kompenzovali deficit socijalnih veština, mogu doživeti negativne ishode u životu (mogu ugroziti značajne aktivnosti poput posla, škole ili narušiti važne odnose) pre nego što mogu rešiti postojeće probleme (Kim, LaRose, Wei Peng, 2009).¹⁰ Pored toga, društveno aktivna osoba može poželeti da obogati i proširi krug svojih prijatelja prebacujući nove onlajn prijatelje u svoj svakodnevni život. Socijalno usamljeni ispoljavaju negativan stav prema virtuelnoj komunikaciji doživljavajući je bezličnom, površnom, steretipnom i pretvornom, što se može pripisati ranijim negativnim iskustvima sa ljudima u VDZ.

¹⁰ <https://www.msu.edu/~pengwei/Loneliness%20as%20the%20cause%20and%20the%20effect%20of%20problematic%20Internet%20use.pdf>

Tabela 2. Povezanost usamljenosti u ljubavi sa oblicima ponašanja u VDZ

	Zavisnost od VDZ	Virtuelno otuđivanje	Socijalizacija putem VDZ	Negativan stav prema VDZ	Samoprezentacija u cilju postizanja seksualne stimulacije	Profil kao virtuelni self
Pirsonov koeficijent korelacije	0.126	0.434**	0.099	0.730**	0.078	0.092
Sig.	0.076	0.000	0.163	0.000	0.273	0.197

U tabeli 2, zapaža se da postoji statistički značajna korelacija između usamljenosti u ljubavi i negativnog stava prema VDZ, kao i značajna povezanost sa virtuelnim otuđivanjem. Osobe koje su usamljene u ljubavi sklone su favorizovanju interneta, virtuelne komunikacije, ali je manja verovatnoća da će kontakte iz virtuelnog okruženja preneti u realno. Ova veza pokazuje da su u određenoj meri stvarni ljubavni kontakti zamenjeni fiktivnim, prividnim sajber kontaktima. Iako veliki deo slobodnog vremena provedu u onlajn aktivnostima, ispitanici ispoljavaju distancu prema novoformiranim virtuelnim odnosima, svesni maske koju nose ljudi koji stupaju u takve interakcije.

Tabela 3. Povezanost usamljenosti u porodici sa oblicima ponašanja u VDZ

	Zavisnost od VDZ	Virtuelno otuđivanje	Socijalizacija putem VDZ	Negativan stav prema VDZ	Samoprezentacija u cilju postizanja seksualne stimulacije	Profil kao virtuelni self
Pirsonov koeficijent korelacije	0.091	0.760**	0.137	0.557**	-0.015	0.003
Sig.	0.204	0.000	0.054	0.000	0.834	0.961

U tabeli 3 zapaža se da postoji značajna korelacija usamljenosti u domenu porodičnih odnosa sa virtuelnim otuđivanjem, kao i sa negativnim stavom prema virtuelnoj društvenoj zajednici. Dakle, osobe kod kojih je zabeležena usamljenost u porodičnim odnosima, okreću se komunikaciji sa osobama u virtuelnoj zajednici. Odsustvo uslova za zadovoljenje važnih psiholoških potreba unutar porodice stimuliše osobu da traga za osloncem u drugim vezama izvan primarne, u realnom ili imaginarnom prostoru. Ambivalentan stav prema prijateljstvima i poznanstvima koja se stiču u okviru virtuelne grupe, može ukazivati na nezadovoljstvo korisnika stepenom bliskosti i intimnosti ostvarenih relacija, ali i na prisutan unutrašnji konflikt koji osoba nije razrešila.

Tabela 4. Aritmetička sredina, standardna devijacija i razlika na subskali socijalna usamljenost u odnosu na pol

	AS	SD	t-test	Sig.
Muški pol	32.8305	13.20548	2.277	0.024
Ženski pol	29.1799	8.82786		

Tabela 4 pokazuje statistički značajnu razliku na subskali socijalna usamljenost u odnosu na pol. Muški ispitanici ispoljili su veću usamljenost na ovoj subskali nego ženski. U istraživanju odnosa između aktivnosti na društvenim mrežama i društvenog blagostanja i sreće, dobijen je podatak da se muškarci osećaju manje socijalno povezanim nego žene. Zadovoljstvo životom u vezi je sa povećanim vezivnim socijalnim kapitalom i smanjenom usamljenošću (Burke, Marlow, Lento).¹¹ Različiti doživljaji usamljenosti kod muškaraca i žena mogu biti jedno od objašnjenja kontradiktornih istraživačkih rezultata. Žene usamljenost poistovećuju sa nedostatkom intimnosti i poveravanja u interpersonalnim vezama, dok muškarci doživljavaju usamljenost kad im nedostaje grupa prijatelja kojima bi se mogli obratiti za podršku i pomoć (Cutrona, prema McWhirter, 1997). Na ostalim subskalama, usamljenosti u ljubavi i u porodici, ne postoji razlika između polnih grupa.

Tabela 5. Aritmetička sredina, standardna devijacija i razlika na dimenziji ponašanja Zavisnost od VDZ u odnosu na pol

	AS	SD	t-test	Sig.
Muški pol	26.7119	8.50771	-2.540	0.012
Ženski pol	30.2734	9.23196		

Ova tabela sadrži podatke o polnoj razlici u odnosu na Zavisnost od VDZ kao oblika ponašanja na društvenim mrežama. Zapaža se da postoji značajna razlika između polova, sa većom izraženošću ove dimenzije kod žena. Ovo se može objasniti karakteristikama virtuelnog prostora koji korisnice oslobađa tradicionalne determinisanosti polnom ulogom u ispoljavanju stavova, mišljenja i osećanja. Anonimnost komunikacije podstiče žene da se manje povinuju socijalnim normama i da budu manje pritisnute sopstvenim granicama. One projektuju u imaginarni prostor sve ono što žele da kažu i da ostvare, a što im je zabranjeno ili čega se stide u realnosti. Otuda se javlja veća mogućnost da se žene vežu za ovaj vid komuniciranja koji može poprimiti karakteristike patološke veze. Dobijeni podatak u skladu je sa rezultatom do kojeg se došlo u jednom istraživanju (Bodroža, Popov, Poljak, 2009), ali je opozitan istraživanjima u drugim društveno-kulturnim okruženjima (Tutgun, Deniz, Moon, 2011). Poslednji autori su otkrili da postoji statistički značajna polna razlika u stepenu korišćenja interneta i razvoja zavisnosti koja je izraženija kod muškaraca nego kod žena.

¹¹ <http://www.cameronmarlow.com/media/burke-2010-social-well-being.pdf>

Tabela 6. Aritmetička sredina, standardna devijacija i razlika na dimenziji ponašanja Virtuelno otuđivanje u odnosu na pol

	AS	SD	t-test	Sig.
Muški pol	22.5254	9.52376	2.824	0.005
Ženski pol	19.1583	6.74833		

Tabela 6 pokazuje da postoji značajna razlika između muških i ženskih ispitanika u uzorku na dimenziji ponašanja Virtuelno otuđivanje. Muškarci u ovom uzorku skloniji su zanemarivanju realnih životnih iskustava u korist boravka u imaginarnoj zajednici na nekoj društvenoj mreži. Međutim, svako novo iskustvo prijateljstva oni ostavljaju u virtuelnom prostoru uspostavljajući distancu prema njemu i otpor njihovom uključivanju u realni krug prijatelja. Istraživanje relacije oblika ponašanja na društvenim mrežama, socijalne anksioznosti i dimenzija ličnosti (Bodroža, Popov, Poljak, 2009), otkrilo je da su muškarci koji su skloniji virtuelnom otuđivanju introvertni, emocionalno reaktivni muškarci i vulnerabilni na stres. Dakle, muškarci koji su osjetljivi na procene drugih ljudi, češće ne integrišu poznanstva iz online u oflajn okruženja, čuvajući time svoje samopoštovanje i sliku o sebi.

Tabela 7. Aritmetička sredina, standardna devijacija i razlika na dimenziji ponašanja Socijalizacija putem VDZ u odnosu na pol

	AS	SD	t-test	Sig.
Muški pol	17.9661	6.25042	2.357	0.019
Ženski pol	15.6259	6.44854		

Tabela 7 pokazuje značajnu polnu razliku na dimenziji Socijalizacija putem VDZ, prema kojoj muškarci imaju veće preferencije nego žene. Razvijanje mreže socijalnih odnosa, doživljaj VDZ kao još jednog prostora za upoznavanje novih lica koje podjednako vrednuju kao realna prijateljstva, češće se javlja kod muškaraca koji ovim putem stiču nova prijateljstva, igraju interaktivne igre, dobijaju emotivnu podršku i socijalno priznanje (Morahan-Martin and Schumacher, 2010). U odnosu na dimenzije ličnosti, socijalizaciji putem VDZ skloniji su emocionalno stabilne osobe, one otvorenije za nova iskustva i manje socijalno anksiozne osobe (Bodroža, Popov, Poljak, 2009).

Tabela 8. Aritmetička sredina, standardna devijacija i razlika na dimenziji ponašanja Samoprezentacija u cilju postizanja seksualne stimulacije u odnosu na pol

	AS	SD	t-test	Sig.
Muški pol	12.2034	4.06321	3.776	0.000
Ženski pol	10.1223	3.30669		

Očigledna statistički značajna razlika između polova dobijena je na dimenziji Samoprezentacija u cilju postizanja seksualne stimulacije. Muškarci pokazuju veću

težnju za ulepšavanjem informacija o sebi koje postavljaju na društvenu mrežu ili dele sa drugima u nekoj virtuelnoj socijalnoj zajednici. „Virtuelni komunikator na društvenim mrežama je vlastiti gatekeeper (eng. čuvar kapije) jer sam vrši izbor među ogromnim brojem informacija i bira one koje smatra korisnim za građenje slike o sebi“ (Filipović, 2012). Osoba koje se okreće posredovanoj, internet komunikaciji u kojoj prikriva, menja i dezinformiše o ličnim podacima, oslobođena je odgovornosti u realnom svetu, jer se virtuelni i realni prostor drže odvojenim. Osnova ove potrebe očigledno se krije u nesigurnosti i strahu da će fizičke karakteristike osobe biti nezanimljive ostalima čija je naklonost i simpatija bitna osobi koja koriguje sliku o sebi. Bodroža, Popov i Poljak tendenciju ka ulepšavanju povezali su sa manjom emocionalnom stabilnošću i manjom osetljivošću na potrebe drugih kod muškaraca. Svesna manipulacija informacijama o sebi u ovom kontekstu treba da služi pronalaženju novih seksualnih partnera ili da vodi virtuelnoj seksualnoj stimulaciji. Međutim, jasno je kakva je psihološka pozadina ovakvih namernih postupaka iskrivljavanja slike o sebi koji poput mamca vode obmanjivanjima osobe sa druge strane virtuelnog prozora.

Zaključak

Promene u savremenom svetu, ubrzani ritam života i težnja da se ostvare što bolje pozicije na društvenoj lestvici uspeha i prestiža, preoblikovali su vrednosti i psihološki udaljili ljude jedne od drugih. Sve slabija emotivna povezanost i nezadovoljstvo ispoljavanjem sopstvene ličnosti u realnom okruženju, podstiču pojedinca da traga za drugim socijalnim okvirom u kojem će postići željenu integraciju. Nove informacione tehnologije iznedrile su komunikacijske forme zahvaljujući kojima se komunikatori sve više povezuju u virtuelnoj sferi, a udaljavaju u okvirima stvarnog sveta. Virtuelni prostor postaje poligon za isprobavanje različitih identiteta, poboljšanje komunikacijskih veština i jačanje samopouzdanja korisnika. Iako je virtuelna interakcija lišena ekspresivnosti karakteristične za neposrednu komunikaciju, poruke koje akteri u imaginarnim socijalnim zajednicama šalju jedni drugima, ipak ne gube socijalnu vrednost. Istraživanje je pokazalo da su svi oblici usamljenosti, u domenu prijateljskih odnosa, porodičnog okruženja i ljubavnih veza, značajno povezani sa dimenzijom virtuelnog otuđivanja. Preferencija onlajn aktivnosti kod usamljenih jasno pokazuje potrebu da se pobegne od nezadovoljavajućih oflajn odnosa u neku drugu sferu u kojoj će se zadovoljiti potreba za intimnim, bliskim prijateljskim ili ljubavnim kontaktom. Međutim, nesigurnost u pogledu opstanka virtuelno formiranih odnosa u realnom svetu, motiviše usamljene da odvoje realni i imaginarni svet, i da iskustva doživljena u virtuelnoj zajednici zaključaju u virtuelnim odajama. U ovom paralelnom svetu fikcija, sve podele i ograničenja nestaju, a počinje potpuna sloboda izražavanja misli, osećanja i ideja. Zato ne čudi podatak da je kod žena, čije je ponašanje u realnom svetu tradicionalno opterećeno društvenim ulogama, razvijenija dimenzija zavisnosti od virtuelnih društvenih zajednica. Izraženija socijalna usamljenost kod muških ispitanika, osećanje slabije povezanosti i uključenosti

u realnu društvenu mrežu, predstavlja muškarcima stimulaciju za pronalaženje novih prijateljstava u okvirima virtuelne društvene zajednice. Pored korišćenja internet servisa u svrhu socijalizacije, muškarci su u odnosu na žene, skloniji otuđivanju od realno-životnih aktivnosti i radije ih menjaju za virtuelne događaje. U cilju osvajanja pažnje određenih korisnika društvenih mreža, oni češće nego žene filtriraju informacije o sebi, ulepšavaju preostale, upravljajući utiskom i imidžom koji ostvaruju u virtuelnoj grupi. Očigledna nesigurnost i nepovoljna samoprocena muškaraca predstavljaju motivatore ovakvog ponašanja. Povezanost između određenih oblika ponašanja u virtuelnim društvenim zajednicama (virtuelno otuđivanje, socijalizacija, negativan stav prema virtuelnoj društvenoj zajednici) sa oblicima socijalne i emocionalne usamljenosti, nedvosmisleno reflektuje postojeću društveno-komunikativnu praksu. Oni koji su usamljeni teže bekstvu od nepodnošljivih životnih iskustava u neke druge bolje, prijatnije i osećajnije virtuelne društvene odnose. Čini se da je suština problema u pitanju da li boravak u imaginarnom okruženju i prividna povezanost sa članovima nevidljive grupe, može doprineti poboljšanju psihičkog stanja i eliminisanju osećanja usamljenosti. Postavljeni problem dobija na težini ukoliko se uzme u obzir pretvoran karakter osoba i komunikacija u virtuelnim zajednicama, njihova težnja da maskiraju svoja prava, autentična osećanja, namere i misli poželjnim pojavnim oblicima. Povećanje kritičnosti prema ovim odnosima i adekvatna mera u korišćenju virtuelnih društvenih zajednica nameću se kao najbolje rešenje.

Literatura

- Jovanović, Z. (2012). *U vrtovima dodira (primalna komunikacija)*. Beograd: Čigoja štampa; Niš: Filozofski fakultet
- Miletić, M. i M. Radojković. (2006). *Komuniciranje, mediji i društvo*. Novi Sad: Stylos.
- Rot, N. (1982). *Znakovi i značenja*. Beograd: Nolit.
- Bodroža, B., Popov, B., Poljak, I. (2009). *Procena virtuelnih ponašanja u društvenim mrežama*. U: Biro, M., S. Smederevac i Z. Novović (Ur.). *Procena psiholoških i psihopatoloških fenomena*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju, (str. 179–192).
- Ivanov, L., Z. Penezić, Lj. Gregov. (1998). *Relacije usamljenosti i samoefikasnosti s nekim osobnim varijablama*. Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio FPSP.
- Lacković- Grgin, K. Proroković, A. Čubela, V. Penezić, Z. (2002). *Zbirka psihologijskih skala i upitnika*. Zadar: Odsjek za psihologiju filozofskog fakulteta u Zadru.
- Bugarški, V. (2003). *Zavisnost od Interneta – na putu ka novoj dijagnostičkoj kategoriji. Aktualnosti iz neurologije, psihijatrije i graničnih područja, 2, 50– 56.*
- Bodroža, B., S. Jovanović i B. Popov. (2008). *Latentna struktura ponašanja u virtuelnim društvenim zajednicama i njene relacije sa socijalnom anksioznošću*. Primenjena psihologija – Časopis odseka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, vol (1–2), 19–36.
- Filipović, S. (2012). *Gofmanov glumac kao avatar: mogućnost primene dramaturškog modela u virtuelnom komuniciranju*. CM 23, Časopis za upravljanje komuniciranjem, 73–94.

- Burke, M., C. Malow and T. Lento. (2010). *Social Network Activity and Social Well-Being*, dostupno na: <http://www.cameronmarlow.com/media/burke-2010-social-well-being.pdf> (10.09.2013)
- Christakis, A., J. Cacioppo and J. Fowler. (2009). *Alone in the Crowd: The Structure and Spread of Loneliness in a Large Social Network*, dostupno na: http://fowler.ucsd.edu/alone_in_the_crowd.pdf (17.10.2013)
- Coget, J-F., Y.Yamauchi and M. Suman. (2002). *The Internet, Social Networks and Loneliness*. IT&SOCIETY, VOLUME 1, ISSUE 1, SUMMER 2002, PP. 180-201, dostupno na: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.62.2528&rep=rep1&type=pdf> (02.12.2013)
- Kim, J., R. LaRose and W. Peng. (2009). *Loneliness as the Cause and the Effect of Problematic Internet Use: he Relationship between Internet Use and Psychological Well-Being*. CYBERPSYCHOLOGY & BEHAVIOR, Volume 12, Number 4, dostupno na: <https://www.msu.edu/~pengwei/Loneliness%20as%20the%20cause%20and%20the%20effect%20of%20problematic%20Internet%20use.pdf> (10.09.2013)
- McWhirter, B. (1997). *Loneliness, learned resourcefulness and self- esteem in college students*. Journal of counseling & development, 75(6), 460–469, dostupno na: <http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1002/%28ISSN%291556-6678> (05.07.2013)
- Morahan, M., J. Schumacher. and P. Schumacher. (2003). *Loneliness and Social Uses of the Internet*. Journal Articles. Paper 2, dostupno na: <http://digitalcommons.bryant.edu/apjou/2/> (18.08.2013)
- Nenić, I. (2004). *Kultura sajber prostora*. Časopis e-volucija, broj 5. Dostupno na: <http://www.bos.rs/cepit/evolucija/> (25.02.2013)
- Petrović, D. (2008). *Internet u funkciji personalnog umrežavanja*. Dostupno na: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-0318/2009/0038-03180901023P.pdf> (25.11.2013)
- Peplau, L. A. and D. Perlman. (1979). *Blueprint for social psychological theory of loneliness*. In M. Cook & G. Wilson (Eds.) , Love and attraction. Oxford, England: Pergamon, 99–108, dostupno na: <http://www.iscet.pt/sites/default/files/obsolidao/Artigos/Blueprint%20for%20a%20social%20psychological%20theory%20of%20Loneliness.pdf> (12.12.2013)
- Tutgun, A., L. Deniz and M. K. Moon. (2011). *A comparative study of problematic internet use and loneliness among Turkish and Korean prospective teacher*. TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology – October 2011, volume 10 Issue 4, dostupno na: <http://www.tojet.net/articles/v10i4/1042.pdf> (15.11.2013)

Ivana Stojković

VIRTUAL COMMUNITIES – TRANSFORMATIONAL PARADIGM OF COMMUNICATIVE PRACTICES

Summary: The world of traditional forms of communication is greatly changed with the emergence of new opportunities of interpersonal, that is, mass communication provided by the global computer network. Specific social interactions of millions of people from different parts of the world has become possible thanks to the creation of Internet services, with the focus of activity directed towards the establishment and expansion of social contacts. Loneliness, as an important phenomenon of modern life, raises the question of a possible relation for access to virtual communities.

The premise of this paper is that people who experience social and emotional loneliness get involved in virtual communities to a greater extent than those whose social and emotional aspects of personal life is satisfactory. The sample consists of students from a secondary trade school in Nis. The questionnaire which was used was *Virtual behaviour on social networks* and *Scale Social and emotional loneliness*. The aim of this study was to determine whether there is a connection between these two dimensions of the scale.